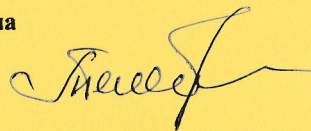

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ТЕЛЕБЕНСВА Євгенія Юріївна

УДК 911.3:332.1 (477.54)

**СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ
(НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

11.00.02 – економічна та соціальна географія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор географічних наук, професор
Немець Людмила Миколаївна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, завідувач кафедри
соціально-економічної географії і
регіонознавства.

Офіційні опоненти: доктор географічних наук,
старший науковий співробітник
Підгрушний Григорій Петрович,
Інститут географії Національної академії
наук України, завідувач відділу
суспільно-географічних досліджень;

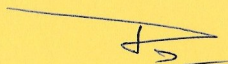
доктор географічних наук, професор
Дудник Іван Миколайович,
Національний авіаційний університет,
професор кафедри країнознавства і
туризму.

Захист відбудеться «18» вересня 2015 р. о 16⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 64.051.23 Харківського національного університету імені
В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, ауд. А-49.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського
національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою (61022, м. Харків,
майдан Свободи, 4).

Автореферат розісланий «6» серпня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат географічних наук,
доцент

В. І. Редін

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах розбудови незалежної української держави, орієнтованої на європейські цінності і стандарти, все більшої актуальності набуває проблема підвищення рівня та якості життя населення, соціальної безпеки та захищеності людини, формування екологічно безпечного середовища життєдіяльності населення. Забезпечити ці умови може лише збалансований соціально-економічний розвиток держави в цілому і окремих її регіонів, зокрема.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, залишається невирішеною проблема розробки оптимальної моделі соціально-економічного розвитку території (регіону, району). Вирішення цієї проблеми вимагає застосування міждисциплінарного, комплексного підходу, що дасть можливість розробки стратегій соціально-економічного розвитку, спрямованих на гармонійне поєднання економічної та соціальної складових соціогеосистем різного ієрархічного рівня.

Сьогодні в практиці державного та регіонального управління в Україні більше уваги приділяється фінансовим та матеріальним ресурсам економічної складової, що спрямовуються на економічний розвиток регіонів, але вони, як правило, використовуються неефективно, не забезпечуючи поступальний розвиток соціальної сфери, не покращуючи рівень та якість життя населення. Необхідна термінова структурна перебудова регіональної економіки для забезпечення вимог європейського співтовариства, куди так стрімко прямує Україна.

У зв'язку з зазначеним зростає роль і значимість суспільно-географічних досліджень, які носять міждисциплінарний, комплексний характер та засновані на системному, інформаційному, синергетичному підходах, що забезпечує можливість обґрунтувати заходи оптимізації подальшого соціально-економічного розвитку регіонів.

Обґрунтування постановки даного дослідження базується на положенні, що рівень і якість життя населення виступають найвищим пріоритетом в оцінці ефективності соціально-економічного розвитку територій (регіону, району, міста тощо), які ми розглядаємо як соціогеосистеми різного ієрархічного рівня.

Отже, дослідження регіонального соціально-економічного розвитку з метою виявлення особливостей, проблем та пошуку шляхів їх вирішення є актуальним і своєчасним, це стосується окремих регіонів України, зокрема Харківської області, як одного з потужних в економічному та інтелектуальному відношенні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з напрямками науково-дослідної роботи, що виконується в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, зокрема з темами кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства «Суспільно-географічні особливості соціальної безпеки регіону як чинника його стійкого розвитку в аспекті раціонального природокористування» (державний реєстраційний номер 0111U008533) та «Територіальні особливості формування конкурентоспроможності регіону» (державний реєстраційний номер 0115U000504), а також з науковою тематикою кафедри стосовно досліджень теоретичних та

прикладних проблем розвитку регіональних соціогеосистем.

Метою дослідження є виявлення суспільно-географічних особливостей та обґрунтування напрямів вдосконалення соціально-економічного розвитку Харківської області.

Для досягнення цієї мети були поставлені наступні **завдання**:

- на основі аналізу попередніх робіт поглибити теоретико-методичні основи суспільно-географічного дослідження регіонального соціально-економічного розвитку;

- розкрити передумови та особливості сучасного стану соціально-економічного розвитку Харківського регіону;

- виявити суспільно-географічні особливості соціально-економічного розвитку Харківської області методом моделювання траєкторії розвитку районних та міських соціогеосистем у нормованому багатовимірному ознаковому просторі;

- визначити загальні фактори соціально-економічного розвитку Харківської області;

- виконати групування міських і районних соціогеосистем Харківської області на основі кластерного аналізу;

- провести аналіз міських та районних соціогеосистем Харківської області за станом і динамікою соціально-економічного розвитку методом багатовимірної класифікації суспільно-географічних об'єктів;

- дати оцінку специфічності районних та міських соціогеосистем за особливостями соціально-економічного розвитку;

- виконати компонентний аналіз для виявлення проблем та обґрунтування напрямів вдосконалення соціально-економічного розвитку міських та районних соціогеосистем Харківської області.

Об'єкт дослідження – соціально-економічний розвиток регіону.

Предмет дослідження – суспільно-географічні особливості соціально-економічного розвитку Харківської області.

Методи дослідження. Теоретичною базою дисертаційного дослідження є основні положення теорії суспільної географії, теоретичні та прикладні розробки у галузі соціально-економічної географії та економіки, соціальної та економічної політики провідних вітчизняних та зарубіжних учених: О. Алімова, О. Амоши, М. Барановського, З. Варналія, О. Гладкого, А. Голікова, Б. Данилишина, В. Дорофійенка, С. Дорогунцова, І. Дудника, Ф. Заставного, Н. Зубаревич, С. Іщука, В. Коломійчука, В. Кравцова, А. Лисецького, І. Лукінова, К. Мезенцева, Л. Мельника, Л. Немець, К. Немця, Я. Олійника, Г. Підгрушного, В. Руденка, А. Степаненка, О. Топчієва, М. Хвесика, О. Шаблія та інших вчених. У дисертації використано законодавчі та нормативні акти України стосовно стратегій соціально-економічного розвитку регіонів України і держави в цілому.

Методологічною основою дисертаційної роботи є географічний, системний, інформаційний, синергетичний та історичний підходи, а також концептуальні положення, що використовуються в суспільній географії при дослідженні соціально-економічного розвитку регіонів. У роботі застосовувалися методи діалектичної логіки, загальнонаукові методи: аналізу і синтезу, дедукції й індукції, порівняння, історичний, систематизації, математико-статистичний (кластерний та факторний

аналізи), моделювання та конкретно-наукові методи: порівняльно-географічний, порівняльно-історичний, картографічний, групування, класифікації, методи моделювання в нормованому багатовимірному ознаковому просторі (графоаналітичний метод багатовимірної класифікації суспільно-географічних об'єктів, моделювання траєкторії розвитку соціогеосистем у нормованому багатовимірному ознаковому просторі).

Інформаційна база сформована на матеріалах Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Харківській області, Харківської обласної державної адміністрації, матеріалах періодичних видань, регіональних, всеукраїнських і міжнародних науково-практичних і наукових конференцій, монографічних та картографічних джерелах, численних літературних джерелах та матеріалах особистих досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що:

вперше:

- виконано групування і ранжирування міст та районів Харківської області за особливостями соціально-економічного розвитку на основі моделювання у нормованому багатовимірному ознаковому просторі;

- досліджено траєкторії соціально-економічного розвитку міських та районних соціогеосистем Харківської області, зокрема виявлено періоди прогресивного і регресивного розвитку, зростання і зменшення відхилень від оптимальної траєкторії розвитку;

- дано оцінку специфічності соціально-економічного розвитку міст і районів Харківської області за результатами узагальнення локальних класифікацій;

- виявлено загальні фактори соціально-економічного розвитку Харківського регіону на основі факторного аналізу;

- обґрунтовано рекомендації стосовно планування і управління соціально-економічним розвитком міст і районів Харківської області за результатами компонентного аналізу;

удосконалено:

- поняттєво-термінологічний апарат суспільної географії за рахунок уточнення поняття «регіональний соціально-економічний розвиток»;

- методика дослідження системних параметрів соціально-економічного розвитку регіону за рахунок впровадження методів багатовимірної класифікації та прикладного інформаційного аналізу;

- методика моделювання траєкторії соціально-економічного розвитку регіону за рахунок доповнення компонентним аналізом сукупності вихідних статистичних параметрів;

отримало подальший розвиток:

- методика суспільно-географічного дослідження соціально-економічного розвитку регіону за рахунок відбору комплексу оригінальних методів аналізу (дослідження у нормованому багатовимірному ознаковому просторі, багатовимірні класифікації тощо);

- обґрунтування заходів регіональної політики для покращення соціально-економічного розвитку Харківської області.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методичних основ суспільної географії, зокрема застосуванні спектру оригінальних методів дослідження, які доповнюють традиційний алгоритм суспільно-географічного дослідження соціально-економічного розвитку територій. Теоретико-методичні узагальнення, викладені в роботі, можуть бути використані при проведенні досліджень соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць різних ієрархічних рівнів, у тому числі регіональних та локальних. Результати дослідження були впроваджені при розробці «Стратегії розвитку Харківської області на період до 2020 року» (довідка №-06-29/1737 від 22.04.2015 р.), а також можуть бути використані обласними та місцевими (міськими та районними) органами влади при розробці програм соціально-економічного розвитку міст та районів Харківської області.

Результати дисертаційного дослідження частково впроваджені при виконанні науково-дослідних робіт: «Суспільно-географічні особливості соціальної безпеки регіону як чинника його стійкого розвитку в аспекті раціонального природокористування» (державний реєстраційний номер 0111U008533, довідка № 0301-58 від 22.04.2015 р.), «Територіальні особливості формування конкурентоспроможності регіону» (державний реєстраційний номер 0115U000504, довідка № 0301-59 від 22.04.2015 р.), «Територіальні особливості соціальної інфраструктури сільської місцевості Донецької області та шляхи її оптимізації» (реєстраційний номер 50-12, довідка № 0301-57 від 22.04.2015 р.), «Комплексна соціально-економічна характеристика Хорольського району Полтавської області» (реєстраційний номер 49-14, довідка № 0301-60 від 22.04.2015 р.).

Окремі положення дисертаційного дослідження використані при розробці навчально-методичного забезпечення з дисципліни «Географія Харківської області з основами регіонознавства», а також при підготовці та викладанні спецкурсів для студентів, які навчаються за спеціальністю «Економічна та соціальна географія», а саме: «Географія населення з основами демографії», «Географія промислових комплексів», «Регіональні проблеми стійкого розвитку», «Регіональна економічна та соціальна географія», «Основи суспільної географії», «Політична географія з основами геополітики» (довідка № 0202-611 від 22.04.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною роботою автора, в якій викладено результати власних досліджень щодо розробки теоретичних, методичних та прикладних основ суспільно-географічного дослідження соціально-економічного розвитку Харківського регіону. Результати дослідження одержано автором особисто на основі аналізу літературних джерел, обробки статистичних даних та власних досліджень. Із наукових публікацій, які видано у співавторстві, використано лише ті положення, розробка яких належить особисто автору.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження було апробовано на 12 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема на: Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих учених «Регіон: суспільно-географічні аспекти» (м. Харків, 2012, 2013, 2014, 2015 рр.), Міжнародній науково-практичній конференції «Регіон: стратегія оптимального розвитку» (м. Харків, 2012, 2013, 2014

рр.), Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених, присвяченій 95-річчю Національної академії наук України «Потенціал сучасної географії у розв'язанні проблем розвитку регіонів» (м. Київ, 2013 р.), VIII всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих учених (м. Донецьк 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика» (м. Чернівці, 2014 р.), Міжнародному молодіжному науковому форумі «Ломоносов-2013» (Росія, м. Москва, 2013 р.), Всеросійській міжвідомчій науково-практичній конференції «Муниципальные образования России (регионоведческий анализ)» (Росія, м. Воронеж, 2013 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження в достатній мірі викладені у 26 наукових працях загальним обсягом 7,91 д.а. (у т.ч. 5,67 д.а. – авторських), з них 9 статей у фахових виданнях загальним обсягом 3,6 д.а. (у т.ч. 2,85 д.а. – авторські), в т.ч. 5 – в іноземних виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (215 найменувань на 22 сторінках) і додатків (6 додатків на 76 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 296 сторінок друкованого тексту, з них основну частину викладено на 170 сторінках. Робота містить 53 таблиці (з яких 21 – у додатках), ілюстрована 148 рисунками (з яких 60 – у додатках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, сформульовано мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, висвітлено теоретико-методичні основи та інформаційну базу дослідження. Зазначено наукову новизну одержаних результатів, практичне та теоретичне значення дослідження, апробацію його результатів.

У першому розділі **«Теоретико-методичні основи суспільно-географічного дослідження соціально-економічного розвитку регіону»** представлено поняттєво-термінологічний апарат дослідження, виконано аналіз попередніх досліджень за темою, обґрунтовано алгоритм та розкрито методичні засади суспільно-географічного дослідження соціально-економічного розвитку регіону.

Аналіз наукових літературних джерел дозволив розкрити поняттєво-термінологічний апарат суспільно-географічного дослідження соціально-економічного розвитку регіону, ключовими поняттями якого є «регіон», «регіональна соціогеосистема», «соціогеопроецес», «рівень життя», «якість життя», «соціальний розвиток», «економічний розвиток», «соціально-економічний розвиток» тощо. Під соціальним розвитком розуміється зміна добробуту, структури потреб і форм життєдіяльності населення в соціальному та економічному середовищі (Р. Ривкіна). Економічний розвиток – це незворотні, спрямовані, закономірні зміни економічної системи в довготерміновому періоді, що відбуваються під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів, що не виходять за межі глибинної внутрішньої сутності такої системи (С. Мочерний). З позиції суспільної географії під *регіональним соціально-економічним розвитком ми розуміємо таке функціонування регіональних,*

міських та районних соціогеосистем у соціально-географічному просторі, в якому внаслідок цілеспрямованих змін економічної, соціальної, геоекологічної та інших складових суспільно-географічного процесу на основі оптимізації регіонального управління досягається неухильне підвищення рівня та якості життя населення регіону.

Виходячи з цього, дане дослідження спирається на такі наукові підходи як географічний та системний. Історичний підхід є важливим для вивчення рівня соціально-економічного розвитку регіону за різними періодами у часі. Застосування сучасних спеціальних методів та методик дослідження можливе за умови використання синергетичного підходу.

У даному суспільно-географічному дослідженні застосовувались методи діалектики, порівняння й аналогії, аналізу і синтезу, дедукції та індукції, абстрактно-логічний, систематизації, математико-статистичні, моделювання, узагальнення тощо. Серед конкретно-наукових методів зазначимо порівняльно-географічний, картографічний, багатовимірної класифікації, моделювання в нормованому багатовимірному ознаковому просторі тощо. Для аналізу соціально-економічного розвитку регіону використано 67 соціальних, економічних та екологічних показників за період 2006-2012 рр., що відображають рівень розвитку Харківської області в розрізі міст та районів. Дослідження виконувалось в чотири етапи: організаційний, підготовчий, аналітичний та підсумковий. Алгоритм дослідження забезпечив виконання поставлених завдань, а саме виявлення суспільно-географічних факторів, особливостей та проблем соціально-економічного розвитку Харківської області для обґрунтування напрямів його вдосконалення.

У другому розділі *«Передумови та сучасний стан соціально-економічного розвитку Харківського регіону»* висвітлено особливості освоєння та розвитку Харківського регіону, виконано ретроспективний аналіз формування його економіки, визначено особливості соціально-економічного розвитку регіону та його місце в національному вимірі.

Вигідне економіко-географічне положення Харківської області, наявність сировинних ресурсів, сприятливі кліматичні умови, близькість до сировинних баз забезпечили розвиток промисловості, сільського господарства та сфери послуг в регіоні.

Серед регіонів України Харківська область виділяється високим рівнем економічного розвитку, де провідну роль відіграють підприємства машинобудування та металообробки, енергетики, військово-промислового та хімічного комплексу, які забезпечують регіон конкурентоздатною продукцією та експортують її за межі області. Все це зумовлено потужним науково-технічним, інтелектуальним потенціалом регіону, розгалуженою мережею вищих, середніх, спеціальних та загальноосвітніх навчальних закладів. Промисловість регіону формувалась впродовж більше двохсот років, під впливом двох промислових революцій, зміни чотирьох технологічних укладів тощо. Історично склалося так, що переважна більшість промислових підприємств була розміщена у місті Харкові. В місті сконцентровано понад 600 підприємств, на яких працює близько 230 тис. осіб. За обсягом реалізованої промислової продукції у 2012 році Харківська область посіла шосте місце серед регіонів України.

Сільське господарство Харківського регіону являє собою складну і розгалужену міжгалузеву виробничо-економічну систему, виробництво деяких видів сільськогосподарської продукції в перерахунку на душу населення перевищує загальнодержавні показники. Відносно висока щільність сільського населення дозволяє залучати до сільськогосподарського виробництва необхідні трудові ресурси, що історично сформувалися в області. Сьогодні провідною галуззю сільського господарства регіону є рослинництво.

За показником ВРП Харківщина займає четверте місце серед областей України. Зайнятість економічно активного населення в Харківській області у цілому вище середнього показника по Україні і досягає 60%. У 2012 році середня заробітна плата у розрахунку на одного штатного працівника за місяць складала 3068 грн., що нижче середнього показника по Україні (3377 грн.).

Таким чином, економіка Харківського регіону являє собою сформований господарський комплекс, який за своїм виробничим і науково-технічним потенціалом є одним із найбільших в Україні. Соціально-економічний розвиток Харківської області перебуває під впливом ряду внутрішніх та зовнішніх чинників та має значні територіальні диспропорції.

У третьому розділі *«Просторово-часові особливості соціально-економічного розвитку Харківського регіону»* виконано групування районних і міських соціогеосистем Харківської області за подібністю соціально-економічного розвитку, наведено оцінку загальних факторів впливу на соціально-економічний розвиток міст та районів області, висвітлено результати аналізу системних показників розвитку та моделювання траєкторії соціально-економічного розвитку регіону, проаналізовано територіальні особливості соціально-економічного розвитку районних і міських соціогеосистем, дано оцінку специфічності соціально-економічного розвитку соціогеосистем, визначено основні проблеми соціально-економічного розвитку та наведено шляхи їх вирішення, обґрунтовано рекомендації щодо покращення соціально-економічного розвитку міст та районів Харківської області.

В роботі подано просторову інтерпретацію подібності соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць (міст та районів) Харківської області. За результатами кластерного аналізу побудовані дендрограми на кожний з розрахункових моментів часу (за період 2006-2012 рр.). Просторова інтерпретація однієї з них представлена на рис. 1. На основі аналізу дендрограм виявлені зміни складу груп (кластерів), що дозволило встановити особливості у подібності соціально-економічного розвитку міст та районів Харківської області. Впродовж досліджуваного періоду міста обласного підпорядкування Ізюм, Первомайський, Люботин, Чугуїв, Куп'янськ і Лозова утворюють сталий за складом первинний кластер. Місто Харків протягом всього досліджуваного періоду не асоціюється з іншими містами. Групування районних соціогеосистем більш різноманітне порівняно з міськими: із 27 районів Харківський район не потрапляє до жодної з виділених груп. Протягом досліджуваного періоду інші райони області утворюють чотири стійкі за складом кластери.

За результатами факторного аналізу виявлено та ідентифіковано чотири гіпотетичні фактори, які інтерпретуються як загальні фактори соціально-

економічного розвитку регіону – економічний, соціальний, екологічний та демографічний. Для міст та районів Харківської області загальні фактори виявилися однаковими, що свідчить про їх універсальний характер.

За результатами аналізу динаміки показника однорідності (за графоаналітичним методом) встановлено, що міста Чугуїв, Люботин, Первомайський характеризуються постійним зменшенням однорідності розвитку. Міста Харків та Лозова мають поступове зростання однорідності розвитку у часі, а міста Ізюм та Куп'янськ не проявляють чіткого часового тренду однорідності розвитку. Перша група районів (Балаклійський, Богодухівський, Вовчанський, Дворічанський, Дергачівський) характеризується постійним зменшенням однорідності розвитку. Друга група районів (Харківський, Чугуївський, Барвінківський, Борівський) має тенденцію поступового зростання однорідності розвитку. Райони третьої групи (Близнюківський, Валківський, Великобурлуцький) не проявляють чіткого часового тренду однорідності розвитку. Зростання однорідності свідчить про пропорційність розвитку соціогеосистем, зменшення – про зростання спеціалізації або погіршення ефективності регіонального управління. Результати аналізу однорідності розвитку наведено на рис. 2.

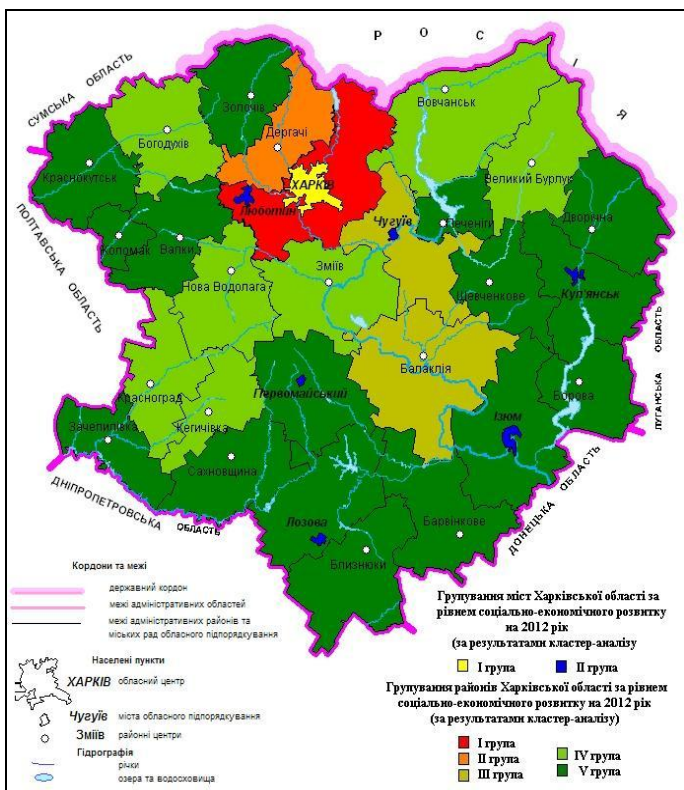

Рис. 1. Групування міських та районних соціогеосистем Харківської області за подібністю соціально-економічного розвитку, 2012 р.

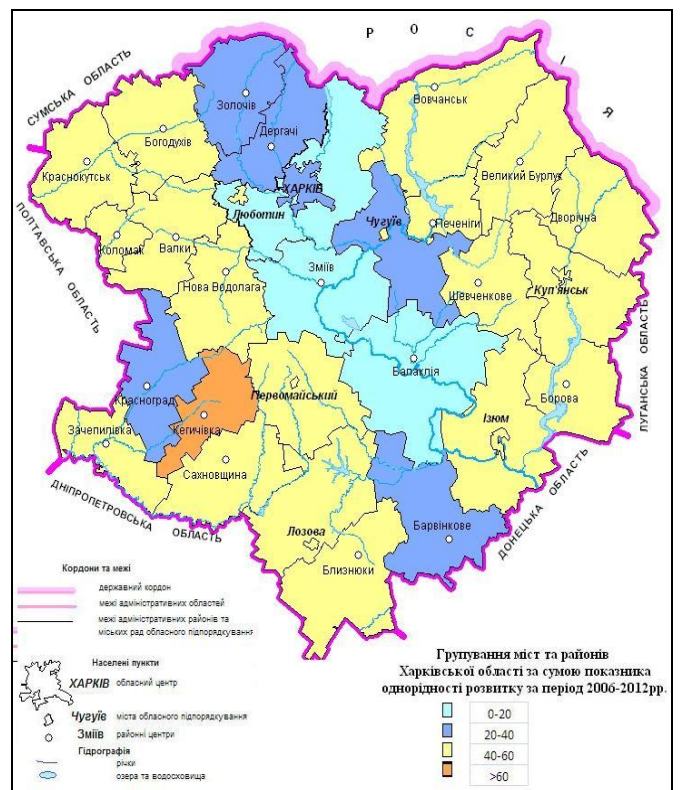

Рис. 2. Групування міських та районних соціогеосистем Харківської області за сумою показника однорідності соціально-економічного розвитку, 2006-2012 рр.

Динаміка іншого системного показника – приведеної ентропії – для міських соціогеосистем теж неоднозначна. Міста Куп'янськ, Люботин, Ізюм і Чугуїв характеризуються збільшенням приведеної ентропії протягом досліджуваного періоду, що свідчить про зростання частки стохастичних зв'язків і еволюційного потенціалу. Натомість, міста Харків, Лозова та Первомайський виявляють протилежну тенденцію – їхній еволюційний потенціал зменшився, а соціально-економічний розвиток став більш впорядкованим. Для більшості районних соціогеосистем (рис. 3) характерно зростання приведеної ентропії і відповідно збільшення еволюційного потенціалу. Виключенням є тільки Балаклійський та Харківський райони.

За результатами моделювання траєкторії соціально-економічного розвитку міських та районних соціогеосистем встановлено, що міста обласного підпорядкування Харків, Люботин, Лозова, Куп'янськ та Первомайський мають позитивну динаміку, лише місто Ізюм відрізняється негативною динамікою з тенденцією до зниження рівня соціально-економічного розвитку. Всі районні соціогеосистеми мають позитивну динаміку соціально-економічного розвитку. До групи лідерів входять Харківський, Балаклійський, Зміївський, Лозівський, Куп'янський райони.

Аналіз траєкторій соціально-економічного розвитку міських та районних соціогеосистем показав, що, не дивлячись на різноманіття варіантів розвитку, для більшості всіх міст та районів Харківської області характерним є погіршення соціально-економічного розвитку за період 2008-2009 роки, що можна пояснити впливом фінансово-економічної кризи, наслідки якої у 2008-2010 роках негативно позначилися на стані економіки України в цілому.

Середній територіальний розподіл міських та районних соціогеосистем за рівнем соціально-економічного розвитку за досліджуваний період наведено на рис. 5. На рис. 4 показано їх середній розподіл на фазовій площині в координатах «проекція на оптимальну траєкторію» – «відхилення від оптимальної траєкторії».

На основі дослідження специфічності соціально-економічного розвитку міських соціогеосистем встановлено, що найвищим рівнем специфічності відзначається місто Харків (частота асоціювання з іншими містами в локальних класифікаціях становить 25), що зумовлено його промисловою спеціалізацією та статусом обласного центру. Найменш специфічним з точки зору соціально-економічного розвитку є місто Куп'янськ (частота асоціювання 240).

Серед районів найбільшою специфічністю відрізняються Харківський (частота асоціювання 202), Балаклійський (частота асоціювання 258) та Дергачівський (частота асоціювання 291) райони. Наступну групу районів (Вовчанський, Чугуївський, Коломацький та Печенізький) з деякою часткою умовності можна вважати відносно специфічною. Всі інші райони мають суттєво більші частоти асоціювання (рис. 6).

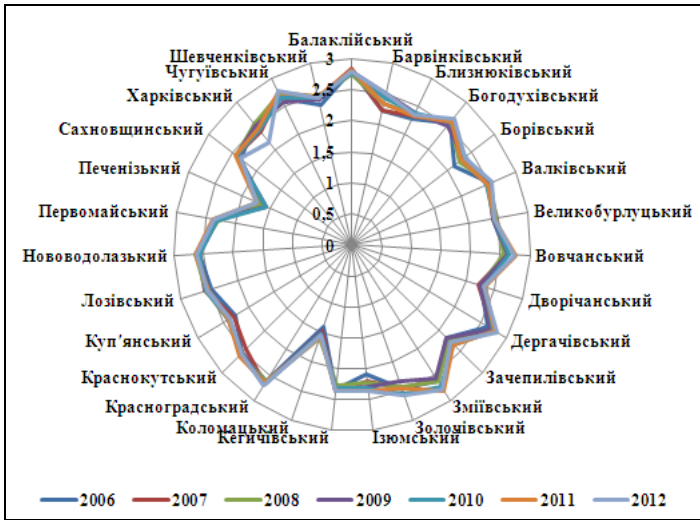

Рис. 3. Динаміка показників приведеної ентропії районних соціогеосистем Харківської області, 2006-2012 рр.

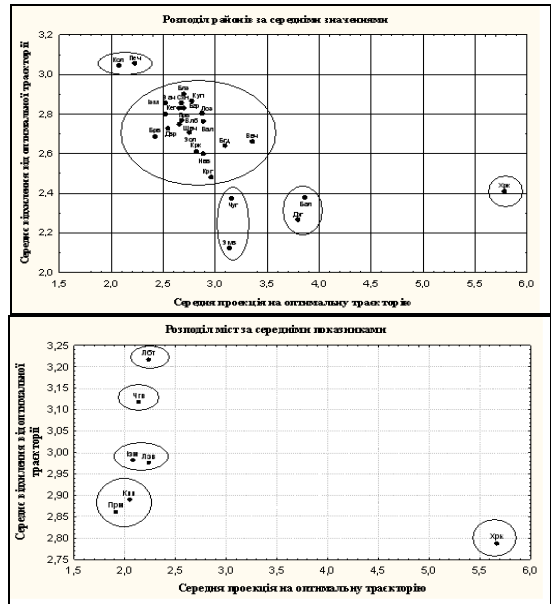

Рис. 4. Середній розподіл міських та районних соціогеосистем Харківської області на фазовій площині, 2006-2012 рр.

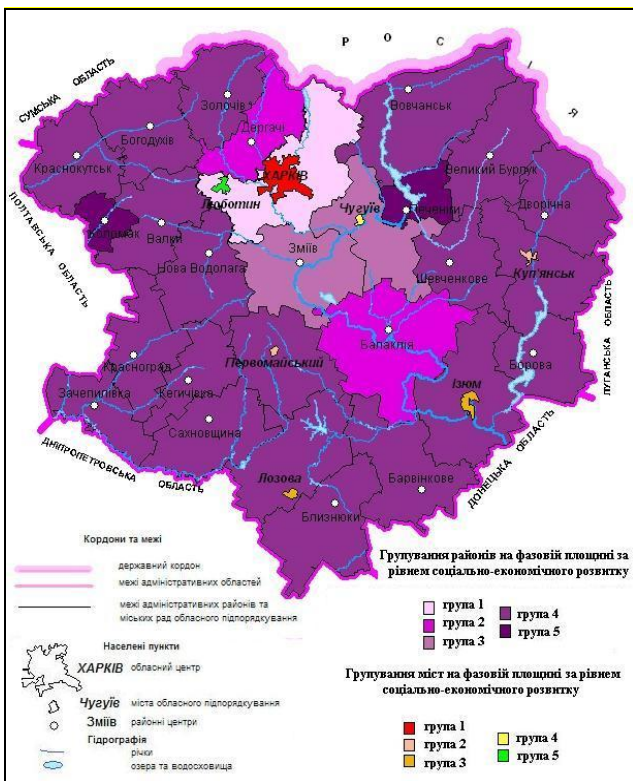

Рис. 5. Середній розподіл міських та районних соціогеосистем Харківської області за рівнем соціально-економічного розвитку, 2006-2012 рр.

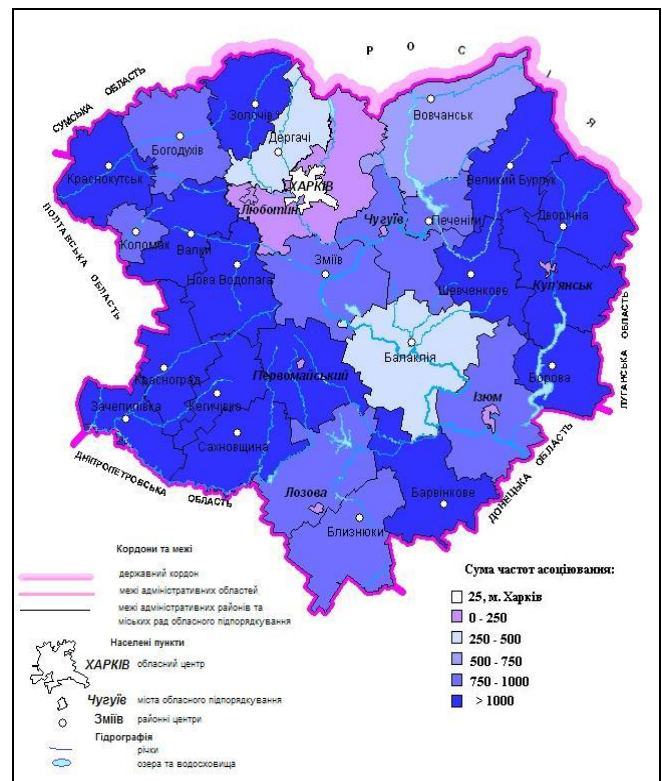

Рис. 6. Розподіл міських та районних соціогеосистем Харківської області за частотами асоціювання в локальних класифікаціях, 2006-2012 рр.

Для детального змістовного дослідження соціально-економічного розвитку міських та районних соціогеосистем Харківської області у часі було проведено компонентний аналіз вектору розвитку. Суми кодів за об'єктами характеризують

динаміку соціально-економічного розвитку міст і районів регіону, за параметрами – «внесок» кожного параметру. Компонентний аналіз соціально-економічного розвитку виконано для всіх досліджуваних соціогеосистем на кожний розрахунковий період часу. Побудовані таблиці, в яких виділено параметри «успішні», «нейтральні» і «провальні», що дає можливість кожному суб'єкту регіонального управління звертати увагу на «вузькі місця» управління і знаходити оптимальні управлінські рішення. Класифікація параметрів соціально-економічного розвитку Харківського регіону узагальнена за динамікою, побудована за результатами компонентного аналізу та може бути використана для прийняття управлінських рішень та розробки і вдосконалення стратегії соціально-економічного розвитку регіону.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило визначити фактори, виявити суспільно-географічні особливості та обґрунтувати напрями вдосконалення соціально-економічного розвитку Харківської області. За результатами дослідження зроблені наступні висновки:

1. На основі аналізу попередніх досліджень поглиблено теоретико-методичні основи суспільно-географічного дослідження соціально-економічного розвитку регіону. Важливим критерієм успішності соціально-економічного розвитку регіону є зростання добробуту, підвищення рівня і якості життя населення. Це відрізняє суспільно-географічний підхід у дослідженні регіонального розвитку від традиційного економічного підходу, за яким головні цільові пріоритети віддавались зростанню економіки, де людина розглядається лише як трудовий ресурс економічної системи.

Регіональний соціально-економічний розвиток з позиції суспільної географії – це таке функціонування регіональних, міських та районних соціогеосистем у соціально-географічному просторі, в якому внаслідок цілеспрямованих змін економічної, соціальної, геоекологічної та інших складових суспільно-географічного процесу на основі оптимізації регіонального управління досягається неухильне підвищення рівня та якості життя населення регіону. Соціально-економічний розвиток як багатовимірний процес, має розглядатися з урахуванням такої сукупності соціальних та економічних цілей, як зростання виробництва та доходів населення, поліпшення стану здоров'я, якості освіти, формування умов, які сприяють покращенню добробуту громадян тощо.

В даному дослідженні поряд із традиційними методами застосовано комплекс оригінальних суспільно-географічних методів, зокрема моделювання траєкторії соціально-економічного розвитку соціогеосистем різних ієрархічних рівнів, графоаналітичний метод багатовимірної класифікації соціогеосистем, компонентний аналіз тощо.

2. На сучасний стан соціально-економічного розвитку Харківського регіону мали суттєвий вплив його вигідне економіко-географічне положення та особливості господарського освоєння території, потужний природно-ресурсний потенціал та кваліфіковані трудові ресурси. Ретроспективний аналіз дозволив встановити передумови та особливості формування індустріального і аграрного секторів та

сфери послуг Харківської області. Серед регіонів України Харківська область займає провідні позиції за рядом показників соціально-економічного розвитку.

3. Для виявлення особливостей соціально-економічного розвитку міст і районів Харківської області використовувався метод моделювання траєкторії розвитку у нормованому багатовимірному ознаковому просторі. Основними аналітичними показниками були: проекція на оптимальну траєкторію розвитку, відхилення від оптимальної траєкторії розвитку і проекційний коефіцієнт прогресу. Середній розподіл міських соціогеосистем на фазовій площині показав, що місто Харків характеризується найвищим рівнем соціально-економічного розвитку та найкращою його ефективністю. Всі інші міста обласного підпорядкування характеризуються приблизно однаковим рівнем соціально-економічного розвитку, але ефективність його є різною. Краща ефективність соціально-економічного розвитку спостерігається в містах Первомайський і Куп'янськ, дещо гірша ефективність соціально-економічного розвитку характерна для міст Ізюм і Лозова. Найгіршою ефективністю соціально-економічного розвитку характеризуються міста Чугуїв та Люботин. За даними часового тренд-аналізу позитивною динамікою соціально-економічного розвитку відрізняються міста Харків, Ізюм, Куп'янськ, Люботин, Чугуїв та Первомайський, негативною динамікою відрізняється лише місто Лозова. Найвищий рівень соціально-економічного розвитку спостерігається в Харківському районі, найнижчий – в Коломацькому та Печенізькому районах. За результатами часового тренд-аналізу всі райони Харківської області мають позитивну динаміку соціально-економічного розвитку.

4. За результатами факторного аналізу соціально-економічного розвитку Харківської області було визначено чотири загальні фактори, а саме економічний, соціальний, екологічний, демографічний. Для міських соціогеосистем вони зумовлюють 91% загальної дисперсії, а для районних соціогеосистем – 74%. Таким чином, соціальна та економічна складові соціогеопроцесу в містах і районах Харківської області переважно визначаються цими факторами, що свідчить про єдність соціально-економічного розвитку для соціогеосистем всіх ієрархічних рівнів.

5. Для групування міських та районних соціогеосистем Харківської області за подібністю соціально-економічного розвитку застосовувався кластерний аналіз. Його результати показали, що протягом досліджуваного періоду всі міста обласного підпорядкування утворюють єдиний первинний кластер, що є ознакою подібності їх соціально-економічного розвитку. Обласний центр стабільно знаходиться у фазовому просторі на досить великій відстані від них, що свідчить про унікальність його соціально-економічного розвитку. Групування районних соціогеосистем більш різноманітне порівняно з міськими. Перший найбільший за складом первинний кластер включає Борівський, Сахновщинський, Близнюківський, Дворічанський, Зачепилівський, Печенізький, Ізюмський, Лозівський, Краснокутський, Золочівський, Шевченківський, Куп'янський, Первомайський, Валківський, Барвінківський райони та епізодично – Коломацький район. До другого первинного кластеру постійно входять Богодухівський, Великобурлуцький, Нововодолазький, Красноградський, Вовчанський, Кегичівський райони, а також за невеликим виключенням Зміївський район. Певна подібність соціально-економічного розвитку

спостерігається між Балаклійським, Чугуївським і Дергачівським районами, які у фазовому просторі знаходяться на дуже близькій відстані один від одного. Харківський район не потрапляє до жодного з виділених кластерів.

6. Аналіз соціально-економічного розвитку міських та районних соціогеосистем Харківської області за період 2006-2012 рр. показав, що їх розвиток загалом має неоднозначний і суперечливий характер. Фази прогресивного і регресивного розвитку чергуються, змінюються інтенсивність і спрямованість розвитку, внаслідок чого спостерігаються неконтрольовані коливання рівня і якості життя населення. Аналізувалися такі системні показники: однорідність розвитку соціогеосистем (відображає трансформації соціально-економічного стану соціогеосистем у часі) та приведена ентропія (відображає часові зміни еволюційного потенціалу соціогеосистем). За результатами зазначених системних показників визначено чотири групи міських та районних соціогеосистем. Показники однорідності міст Чугуїв, Люботин, Первомайський мають постійне зменшення, а в містах Харків та Лозова спостерігається їх збільшення. Міста Ізюм і Куп'янськ не проявляють чітких закономірностей у часових змінах однорідності розвитку. У Балаклійському, Богодухівському, Вовчанському, Дворічанському, Дергачівському районах відмічається зменшення, а в Харківському, Чугуївському, Барвінківському, Борівському – зростання однорідності соціально-економічного розвитку. Близнюківський, Валківський та Великобурлуцький райони не мають стійких часових трендів однорідності соціально-економічного розвитку. За показником приведеної ентропії міста Куп'янськ, Люботин, Ізюм і Чугуїв збільшують еволюційний потенціал, але зменшують впорядкованість соціально-економічного розвитку. Міста Харків, Лозова та Первомайський, навпаки, зменшують еволюційний потенціал соціально-економічного розвитку, натомість їх соціально-економічний розвиток став більш впорядкованим. Для більшості районів (за виключенням Балаклійського та Харківського) властива позитивна динаміка приведеної ентропії, тобто збільшення еволюційного потенціалу і зменшення впорядкованості.

7. Дослідження специфічності соціально-економічного розвитку міських соціогеосистем дозволило зробити висновок, що найвищим рівнем специфічності відзначається місто Харків, що зумовлено його економічною спеціалізацією та статусом обласного центру. Найменш специфічним з точки зору соціально-економічного розвитку є місто Куп'янськ. Серед районів найбільшою специфічністю зі значним відривом від інших районів відрізняються Харківський, Балаклійський та Дергачівський райони. Вовчанський, Чугуївський, Коломацький та Печенізький райони займають проміжні позиції і є відносно специфічними. Всі інші райони відрізняються незначною специфічністю, тобто в різні періоди часто асоціюються між собою.

8. За результатами компонентного аналізу дослідження часових похідних статистичних параметрів за кожною соціогеосистемою встановлено конкретні проблеми соціально-економічного розвитку, які стосуються різних фрагментів регіонального управління. Параметри, які мають значні від'ємні суми кодів часових похідних (протягом досліджуваного періоду за ними процес розвитку деградував), відображають слабкі місця регіонального управління, а тому потребують детального

аналізу та коригування механізмів управління. Наявність таких параметрів у кожній соціогеосистемі свідчить про недоліки регіонального управління і вимагає зміни тактичних цілей соціально-економічного розвитку, планування і ресурсного забезпечення. Натомість, параметри з великими позитивними сумами кодів часових похідних характеризують фрагменти соціально-економічного розвитку з високою ефективністю регіонального управління. Параметри з відносно невеликими або нульовими сумами кодів часових похідних відображають фрагменти соціально-економічного розвитку без чітко виражених часових тенденцій, тобто такі, що є перспективними для вдосконалення регіонального управління, оскільки відповідні тактичні цілі соціально-економічного розвитку визначені недосить чітко або не забезпечені необхідними ресурсами. Виділені групи параметрів для кожної соціогеосистеми ідентифікуються по-різному, тому узагальнення не має сенсу.

Компонентний аналіз вектору моніторингових (статистичних) параметрів досліджуваних соціогеосистем дозволив для кожної з них побудувати таблиці з ранжируванням параметрів за сумою кодів часових похідних, які по суті є конкретними рекомендаціями для вдосконалення соціально-економічного розвитку міських та районних соціогеосистем Харківської області та регіонального управління.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Немець Л. М. Основні етапи розвитку промисловості Харківського регіону / Л. М. Немець, Є. Ю. Телебенева // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2012. – Вип. 13(2). – С. 43-46. – 0,4 д.а. (належить особисто автору 0,2 д.а.). (Особистий внесок автора – проаналізовані основні етапи розвитку промисловості).

2. Телебенева Є. Ю. Особливості промисловості Харківського регіону: суспільно-географічний аспект / Є. Ю. Телебенева // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013. – Сер. «Геологія – Географія – Екологія» – Вип. № 1049. – С. 169-172. – 0,4 д.а.

3. Телебенева Є. Ю. Особливості розвитку економічного потенціалу Харківського регіону та його складові / Є. Ю. Телебенева // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013. – Сер. «Геологія – Географія – Екологія» – Вип. № 1084. – С. 192-196. – 0,3 д.а.

4. Телебенева Є. Ю. Розвиток промислового виробництва як фактор погіршення екологічної ситуації в Харківській області / Є. Ю. Телебенева // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2014. – Сер. «Геологія – Географія – Екологія» – Вип. № 1098. – С. 145-148. – 0,3 д.а.

5. Телебенева Є. Ю. Загальна структура економіки України та місце

промисловості Харківської області в ній / Є. Ю. Телебенєва // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013. – Вип. 15(2). – С. 130-134. – 0,3 д.а.

6. Барило І. М. Особливості сучасних демографічних процесів регіонів України / І. М. Барило, Т. Г. Погребський, Є. Ю. Телебенєва // Економічна та соціальна географія: Наук. зб. / [Ред. кол.: С. І. Іщук (відп. ред.) та ін.]. К., 2014. – Вип. 1 (69). – С. 94-102. – 0,34 д.а. *(належить особисто автору 0,12 д.а.). (Особистий внесок автора – автором побудовані та проаналізовані діаграми сучасних демографічних процесів регіонів України).*

7. Телебенєва Є. Ю. Трудові ресурси як складова соціально-економічного потенціалу Харківського регіону / Є. Ю. Телебенєва // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2014. – Вип. 16. – С. 175-181. – 0,5 д.а.

8. Телебенєва Є. Ю. До питання попередніх досліджень соціально-економічного розвитку / Є. Ю. Телебенєва // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2014. – Вип. 17(2). – С. 202-205. – 0,4 д.а.

9. Pogrebskyi T. Component analysis of the developmental vector of urban and district sociogeosystems (on example of Kharkiv and Volyn region of Ukraine) / T. Pogrebskyi, Ye. Telebeneva // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2015. – Вип. 18(1). – С. 147-154. – 0,66 д.а. *(належить особисто автору 0,33 д.а.). (Особистий внесок автора – виконано компонентний аналіз міської соціогеосистеми Харківської області).*

Публікації в іноземних виданнях та міжнародних наукометричних базах:

10. Телебенєва Е. Ю. Место Харьковской области в структуре промышленности Украины / Е. Ю. Телебенєва // Магілєўскі мерыдыян. – Магілєў, МГУ имени А. А. Кулешова, 2014. – Том 14. – Вып. 1-2 (24-25). – С. 80-84. – 0,44 д.а.

11. Немець К. А. Класифікація районних соціогеосистем Харківської області за показниками стану соціальної інфраструктури / К. А. Немець, П. О. Кобилін, Є. Ю. Телебенєва // Canadian Journal of Science, Education and Culture. – No.1. (5) (January-June). – Volume II. – Toronto: «Toronto Press», 2014. – P. 185-190. – 0,5 д.а. *(належить особисто автору 0,17 д.а.). (Особистий внесок автора – побудова траєкторій розвитку районних соціогеосистем).*

12. Klutschko L. V. Social-geographical features of the region infrastructure research / L. V. Klutschko, P. O. Kobylin, Y. Y. Telebeneva, D. A. Shynkarenko // The Social Transformation of the Cities and Regions in the Post-communist Countries. – Poznan: Wogucki Wydawnictwo Naukow, 2014. – P. 79-92. – 0,9 д.а. *(належить особисто автору 0,23 д.а.). (Особистий внесок автора – побудова картосхеми по регіональній інфраструктурі).*

13. Niemets L. Regional settlement system as the basis of the territorial

differentiation of socio-economic development (on the example of Kharkiv region, Ukraine) / L. Niemets, K. Segida, E. Telebeneva // «Austrian Journal of Humanities and Social Sciences». Scientific journal ISSN 2310-5593, №7-8 2014 (July-August). – Vienna, 2014. – P. 196-198. – 0,3 д.а. (належить особисто автору 0,1 д.а.). (Особистий внесок автора – побудова картосхеми за даними територіальної диференціації).

14. Niemets K. Modeling of the developmental trajectory of regional sociogeosystems of Ukraine: analysis and visualization of the results / K. Niemets, T. Pogrebyskiy, Ye. Telebeneva, V. Likhvan // Uniwersytet Śląski Wydział Nauk o Ziemi Sosnowiec 2014, Acta Geographica Silesiana, 17. WNoZ UŚ, Sosnowiec, 2014 – P. 33-39. – 0,33 д.а. (належить особисто автору 0,08 д.а.). (Особистий внесок автора – побудова діаграм районних соціогеосистем Харківської області за рівнем соціально-економічного розвитку).

Публікації в інших виданнях, матеріали наукових конференцій:

15. Телебенева Є. Ю. Деякі аспекти сучасного розвитку машинобудівної промисловості Харківської області / Є. Ю. Телебенева, В. І. Редін // Регіон – 2012: стратегія оптимального розвитку: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю, 25-26 жовтня 2012 р., м. Харків / Гол. ред. колегії В. С. Бакіров. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – С. 158-160. – 0,2 д.а. (належить особисто автору 0,1 д.а.). (Особистий внесок автора – розглянуті основні аспекти розвитку машинобудування).

16. Телебенева Е. Ю. Место Харьковской области в промышленном развитии Украины / Е. Ю. Телебенева // Материалы международного молодежного научного форума «ЛОМОНОСОВ-2013» / Отв. ред. А. И. Андреев, А. В. Андриянов, Е. А. Антипов, К. К. Андреев, М. В. Чистякова. [Электронный ресурс] – М.: МАКС Пресс, 2013. – 1 электрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. – Систем. требования: ПК с процессором 486+; Windows 95; дисковод DVD-ROM; Adobe Acrobat Reader. – 0,09 д.а.

17. Телебенева Є. Ю. Сучасні тенденції розвитку промисловості Харківського регіону / Є. Ю. Телебенева // Регіон – 2013: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців з міжнародною участю, 18-19 квітня 2013 р., м. Харків, / Гол. ред. колегії Л. М. Немець. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 186-89. – 0,2 д.а.

18. Телебенева Є. Ю. До питання становлення промисловості Харківського регіону / Є. Ю. Телебенева // Економіко-географічна освіта і національна самосвідомість: актуальні проблеми їх формування [текст]: збірник наукових статей VIII всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих учених. Донецьк: ДІСО, 2013. – С. 150-153. – 0,2 д.а.

19. Телебенева Є. Ю. Сучасний стан та тенденції розвитку промисловості Харківського регіону / Є. Ю. Телебенева // Потенціал сучасної географії у розв'язанні проблем розвитку регіонів: матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, присвяченої 95-річчю Національної академії наук України, 3-5 жовтня 2013 р., м. Київ. – К.: Логос, 2013. – С. 151-154. – 0,03 д.а.

20. Телебенєва Є. Ю. Особливості формування економічного потенціалу Харківського регіону / Є. Ю. Телебенєва, О. В. Полевич // Регіон – 2013: стратегія оптимального розвитку: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю, 7-8 листопада 2013 р., м. Харків / Гол. ред. колегії В. С. Бакіров. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 363-365. – 0,14 д.а. (належить особисто автору 0,07 д.а.). (Особистий внесок автора – побудована та проаналізована структурна схема економічного потенціалу).

21. Телебенева Е. Ю. Особенности формирования экономического потенциала Харьковской области / Е. Ю. Телебенева // Муниципальные образования в регионах России (регионоведческий анализ): материалы I международной межведомственной научно-практической конференции, 15-16 ноября 2013 г., г. Воронеж / Науч. ред. Ю. В. Поросенков. – Воронеж: Воронежский государственный педагогический университет, 2014. – С. 86-89. – 0,3 д.а.

22. Телебенєва Є. Ю. Особливості впливу промислового виробництва на екологічну ситуацію в Харківській області / Є. Ю. Телебенєва // Регіон – 2014: суспільно-географічні аспекти: матеріали науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців з міжнародною участю, 3-4 квітня 2014 р., м. Харків / Гол. ред. колегії Л. М. Немець. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – С. 146-148. – 0,14 д.а.

23. Телебенєва Є. Ю. Використання кластер-аналізу в суспільно-географічних дослідженнях (на прикладі деяких регіонів України) / Є. Ю. Телебенєва, Т. Г. Погребський // Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 9-11 жовтня 2014 р., м. Чернівці. – Чернівці: Видавничий дім «Родовід», 2014. – С. 193-195. – 0,18 д.а. (належить особисто автору 0,09 д.а.). (Особистий внесок автора – побудова та аналіз дендрограм соціально-економічного розвитку Харківської області на сонові кластерного аналізу).

24. Телебенева Е. Ю. Оцінка загальних чинників впливу на соціально-економічний розвиток міст Харківської області за результатами факторного аналізу / Є. Ю. Телебенева // Регіон – 2014: стратегія оптимального розвитку: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю, 6-7 листопада 2014 р., м. Харків / Гол. ред. колегії В. С. Бакіров. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – С. 189 – 192. – 0,2 д.а.

25. Телебенєва Є. Ю. Дефініція поняття «соціально-економічний розвиток регіону» / Є. Ю. Телебенєва // Регіон – 2014: стратегія оптимального розвитку: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю, 6-7 листопада 2014 р., м. Харків / Гол. ред. колегії В. С. Бакіров. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – С. 146-148. – 0,03 д.а.

26. Телебенева Е. Ю. Классификация районных и городских социогосистем по показателям системного развития в процессе исследования социально-экономического развития Харьковской области / Е. Ю. Телебенева // Регіон – 2015: суспільно-географічні аспекти: матеріали науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців з міжнародною участю, 16-17 квітня 2015 р., м. Харків / Гол. ред. колегії Л. М. Немець. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – С. 29-32. – 0,13 д.а.

АНОТАЦІЯ

Телебєнєва Є. Ю. Суспільно-географічне дослідження соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Харківської області). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерство освіти і науки України, Харків, 2015.

В дисертації виявлено особливості соціально-економічного розвитку Харківського регіону, обґрунтовано напрями його вдосконалення. Регіональний соціально-економічний розвиток досліджено з позиції суспільної географії на основі застосування географічного, системного, історичного та синергетичного підходів та комплексу традиційних та оригінальних методів.

Показано, що територія області з притаманними їй властивостями, являє собою специфічний ресурс суспільства, який характеризується вигідним економіко-географічним положенням і конфігурацією, наявністю ресурсної бази, історичними особливостями господарського освоєння та формування економічного потенціалу, що сприяє високому рівню соціально-економічного розвитку регіону.

Інформаційна база дослідження включає 67 статистичних параметрів міських та районних соціогеосистем, що характеризують соціально-економічний розвиток регіону та деякі аспекти його складових.

Виконано групування міських та районних соціогеосистем Харківської області за рівнем соціально-економічного розвитку за допомогою кластер-аналізу, визначено чотири загальні фактори соціально-економічного розвитку за допомогою факторного аналізу. Досліджено динаміку системних показників соціально-економічного розвитку, побудовано і проаналізовано траєкторії соціально-економічного розвитку міських та районних соціогеосистем Харківської області, виявлено динамічні та територіальні особливості траєкторії для кожної з досліджуваних соціогеосистем. Побудовано класифікацію соціогеосистем за особливостями соціально-економічного розвитку.

За допомогою компонентного аналізу визначено конкретні соціально-економічні проблеми міських і районних соціогеосистем Харківської області і обґрунтовано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, міські та районні соціогеосистеми, групування, класифікація, моделювання траєкторій, динаміка соціально-економічного розвитку, соціально-економічні проблеми.

АННОТАЦИЯ

Телебенева Е. Ю. Общественно-географическое исследование социально-экономического развития региона (на примере Харьковской области). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата географических наук по специальности 11.00.02 – экономическая и социальная география. – Харьковский

национальный университет имени В. Н. Каразина Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2015.

В диссертации выявлены особенности социально-экономического развития Харьковского региона и обоснованы направления его усовершенствования. Региональное социально-экономическое развитие исследовано с позиции общественной географии на основе географического, системного, исторического и синергетического подходов. Используются общенаучные методы, а также оригинальные методы общественно-географических исследований, в частности моделирование траекторий развития социogeосистем в многомерном нормированном пространстве, графоаналитический метод многомерной классификации социogeосистем, компонентный анализ и др.

Показано, что территория области с присущими ей свойствами, представляет собой специфический ресурс общества. Для области характерно выгодное экономико-географическое положение, наличие ресурсной базы, исторические особенности хозяйственного освоения и формирования экономического потенциала. Всё это способствует высокому уровню социально-экономического развития региона.

Информационная база исследования включает 67 статистических параметров городских и районных социogeосистем, характеризующих социально-экономическое развитие региона и некоторые аспекты его составляющих. С помощью кластерного анализа выполнено группирование городских и районных социogeосистем Харьковской области, выделены устойчивые группы городов и районов по уровню подобию социально-экономического развития. По результатам факторного анализа определены четыре общие фактора социально-экономического развития для городских и районных социogeосистем Харьковской области: экономический, социальный, экологический, демографический.

Исследована динамика системных показателей социально-экономического развития, построены и проанализированы траектории социально-экономического развития городских и районных социogeосистем Харьковской области, выявлены динамические и территориальные особенности траекторий для каждой из исследуемых социogeосистем. Выполнена классификация социogeосистем по особенностям социально-экономического развития.

С помощью компонентного анализа исследования временных производных статистических параметров были определены конкретные социально-экономические проблемы городских и районных социogeосистем Харьковской области, которые относятся к разным фрагментам регионального управления, и обоснованы пути их решения.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, городские и районные социogeосистемы, группирование, классификация, моделирование траекторий, динамика социально-экономического развития, социально-экономические проблемы.

SUMMARY

Telebeneva Y. Y. Socio-geographical research of socio-economic development of the region (on an example of Kharkiv region). – Manuscript.

Dissertation for PhD in geography, speciality 11.00.02 – economical and social geography. – V. N. Karazin Kharkiv National University Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2015.

The dissertation deals with the features of socio-economic development of Kharkiv region and the directions of its improvement. Regional social and economic development is investigated from a position of human geography on the basis of application of geographical, system, historical and synergetic approaches and a complex of traditional and original methods.

It is shown that the region with its inherent properties, is a particular resource of society, which is characterized by dimension, advantageous location, configuration, availability of the resource base, historical patterns of economic development and formation of industrial capacity, that contributes to high level of socio-economic development.

For the research it was created an information base which includes 67 statistical parameters of urban and district sociogeosystems, that characterized mainly socio-economic development of the region and some aspects of its constituents.

Urban and district sociogeosystems of Kharkiv region were grouped according to the level of socio-economic development using cluster analysis. Influence of common factors on socio-economic development of the region was valuated using factor analysis – it was found four factors. Dynamics of system parameters of socio-economic development were investigated. The trajectories of socio-economic development of urban and district sociogeosystems were built and analyzed. It were detected dynamic and territorial characteristics of the trajectory for each of the studied sociogeosystems of Kharkiv region. Classification of sociogeosystem by the specifics of socio-economic development was built.

With help of component analysis were identified the specific socio-economic problems of urban and district sociogeosystems of Kharkiv region and proved the ways of their solutions.

Keywords: socio-economic development, urban and district sociogeosystems, grouping, classification, modeling of the trajectories, the dynamics of socio-economic development, socio-economic problems.

Підписано до друку 25.06.2015 р. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Друк ризографічний.
Ум. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим.

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП Петров В. В.
Свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця
серія ВО2 № 987213 від 08.01.2009 р.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємця
Запис за № 2480000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79-В, к. 137,
тел. (057) 778-60-34, e-mail: bookfabrik@rambler.ru